

Ytringsfrihet og pressefrihet

Taler

Olemic Thommessen

Dato

4 mai 2015

Sted

Litteraturhuset, Oslo

Omstendigheter

Tale på pressefrihetens dag

1 Kjære alle sammen,

Nå skal jeg få snakke til dere i omtrent 10 minutter. Jeg skal ytre meg om noe som berører oss alle, og som alle her har sterke og kanskje til og med
5 motstridende meninger om.

Riktignok er det ingen grunn til å tro at jeg vil komme til å si noe som kan bringe meg på kant med loven. Det skal heldigvis veldig mye til. Like fullt kan jeg, eller noen andre i forsamlingen, komme til å si noe som skaper reaksjoner.
10

Det vil i så fall være sosiale reaksjoner som, avhengig av hvor sterke de er, kan føre til at jeg kan bli nødt til å korrigere det jeg mener. Kanskje havner jeg i sterk konflikt med det meningsmangfoldet som eksisterer som et slags minste felles multiplum av oppfatninger i opinionen.
15

Jeg er nokså overbevist om at kampen om hva som er akseptable ytringer i et samfunn må stå nettopp her, i opinionen. Grensene for hva vi kan si må defineres av diskusjonene i det offentlige rom.

20 Når det er sagt, så er jeg også av den oppfatning at utgangspunktet må være at ytringsfriheten og den frie presse er urørlig. Nesten hellig. Den er et premiss for demokrati, tillit og sameksistens.

25 Uten en fri presse og muligheten til å ytre seg fritt, kan ikke noe samfunn oppleve demokrati og fredelig samfunnsutvikling. Samtidig vet vi alle sammen at det finnes grenser, selv for ytringsfrihet. Rettslig sett er ytringsfriheten slett ikke noen ukrenkelig størrelse.

30 Spørsmålet om ytringsfriheten er derfor både sammensatt og komplisert. Det er fylt med dilemmaer som når vi møter dem i praksis tvinger oss til å tenke igjennom ytringsfrihetens begrunnelser og konsekvenser.

35 Akkurat dét tror jeg er en udelt god ting. Historien har vist at nettopp kritikk og debatt ofte har styrket ytringsfriheten her til lands. Ytringsfriheten er med andre ord for viktig til at vi ikke tåler en debatt om den. Og det er vel også derfor vi sitter her i dag, på enda et seminar om ytringsfrihet og pressefrihet. Det har med respekt å melde vært en del liknende arrangementer de siste månedene, men vi tåler - og har til og med godt av - ett til.

40

To spørsmål har preget debatten siden de barbariske angrepene i København og Paris:

45 Det første spørsmålet handler om hvordan vi kan forsvare og bevare ytringsfriheten mot krefter som vil true den og begrense den. Og det andre om ytringsfrihetens grenser. Hvor går grensene? Hvem skal trekke opp grensene, og hvordan skal de trekkes?

50 Hvorfor dukker disse spørsmålene opp på nytt og på nytt? Selvsagt fordi vi erfarer at ytringsfriheten ikke er fri for omkostninger. Som andre friheter kommer ytringsfriheten fra tid til annen i konflikt med andre interesser og rettigheter. Ytringsfriheten er intenst tilstede i skjæringspunktet mellom juss, politikk og etikk.

55 Det er ikke vanskelig å komme på eksempler: den internasjonale striden rundt Mohammed-karikaturene var et klassisk eksempel på bruddflaten mellom religion og ytringsfrihet, altså hvordan ytringsfriheten lett kommer i konflikt med religionsfriheten. Lars Lillo-Stenberg og Andrine Sæther reiste for noen år siden den vanskelige problemstillingen om balansegangen mellom
60 ytringsfriheten og retten til privatliv. Vi har også sett spenninger mellom rikets sikkerhet og ytringsfrihet, for eksempel under Loran C-saken på 1970-tallet. Og så sent som på 1980-tallet ble Monty Python-filmen «Life of Brian» forbudt av filmkontrollen, da begrunnet i blasfemiparagrafen i straffeloven.

65 Ytringsfriheten er en virkende kraft i samfunnet. Retten til å si hva vi vil, til å motsi hvem vi vil og til å kritisere hvem vi vil, kort sagt er selve fundamentet for

maktkritikk og demokratisk utvikling. På den annen side på påvirker samfunnsutviklingen det rommet de frie ytringene eksisterer i. Denne
70 tosidigheten er helt essensiell. Ytringsfriheten er både en bærebjelke i vår politiske kultur, men det er også en idé som formes og tilpasses i møtet med virkeligheten.

I noen perioder endrer rammene seg, gjerne gjennom at det gis rom for ytringer
75 som kan oppleves som sjokkerende, fornærmende eller foruroligende. De siste tiårene har vi sett en ganske voldsom utvikling i hva vi tillater og tolerer i fremstillinger av for eksempel seksualitet og religion. Kulturelle endringer har ført til videre rammer for hva vi mener er akseptable ytringer.

I dag ville ikke filmen Jesus Christ Superstar ført til store demonstrasjoner utenfor kinoen. Arnulf Øverland ville sannsynligvis blitt invitert til å kåsere på
80 tv over sine teser om kristendommen som den tiende landeplage, i stedet for å bli trukket for retten som tiltalt for blasfemi. Agnar Mykle og Jens Bjørneboe ville i dag blitt invitert til landets bokbad og folkebiblioteker for å lese høyt fra
85 de samme bøkene som på 1950- og 1960-tallet ble dømt som pornografiske. Heller enn beslaglagt ville de blitt månedens bok i en eller annen bokklubb.

Samtidig er det også slik at vår kultur endrer seg i møtet med det som tidligere var fjernere kulturer. På et øyeblikk, og kun med et par korte tastetrykk, kan
90 informasjon formidles til mennesker over hele verden. Dessuten har vi med globaliseringen de seneste tiårene for første gang fått en situasjon der vi ikke bare har kulturmøter, men der kulturer mikses og veves sammen i et nytt fellesskap.

Det innebærer at samfunnet i enda høyere grad enn tidligere består av borgere
95 med ulike forventninger til hvilke ytringer som skal aksepteres, og ganske forskjellig terskel for å føle seg krenket av andres ytringer.

Kort sagt krever endrede samfunnsforhold at også ytringsfrihetens rammer vurderes fortløpende. Kanskje må grensene flyttes?

100 De legale grensene ligger fast: hatytringer, rasisme og oppfordring til vold er forbudt. Ut over det skal vi kunne si og mene hva vi vil. Det betyr at de legale rammene for ytringsfriheten er vide. Svært vide. Slik skal og må det være.

105 Dette innebærer blant annet at alle former for autoriteter skal tåle å bli

utfordret, kritisert og harselert med. Det gjelder både politiske og religiøse autoriteter og økonomiske maktgrupper, institusjoner og offentlige personer. Samtidig er det en annen, opplagt side ved saken: den som ytrer seg står
110 ansvarlig for ytringene sine. Frimodig bruk av ytringsfriheten vil nødvendigvis føre til at vi støter an mot andres grenser og følelser.

Det vil for eksempel alltid være veldig mye lettere å bryte andres tabuer enn sine egne, særlig dersom det knapt finnes tabuer igjen i den kulturen man selv
115 tilhører.

I en slik opinionsstyrt justering av ytringsfrihetens grenser - og her snakker jeg altså ikke om de legale, men de samfunnsmessig akseptable yttergrensene for hva en kan si - ligger det i sakens natur at grensen vil og skal bli testet. Det er
120 gjennom omgivelsenes reaksjoner på ytringene våre at vi får våre meninger korrigert, og grensene for dem justert.

Det kan ikke være slik at enhver krenket følelse skal markere en ytringsfrihetens ytterpost. Men det er slik at det ligger i den enkeltes ansvar å vurdere om en
125 ytring som skaper smerte, krenkelse og reaksjoner er så viktig at det er prisen verdt.

Derfor er dette også et etisk spørsmål. Hvilke krav skal vi stille til hverandre, hva kan vi vente av hverandre når det kommer til hva vi tåler og hva tillater? I våre
130 dager forventes det av oss at vi tåler det aller meste. Ikke bare i verdispørsmål, men også når det går ganske direkte på vår egen person. I hvert fall hvis vi ellers synes i offentligheten.

Grensene er flyttet litt etter litt, og majoriteten av oss har gradvis vennet oss det.
135

Men betyr det at majoriteten kan kreve at minoriteten skal tåle like mye som oss? Det åpenbare eksempelet er selvfølgelig hvorvidt den kristne majoriteten, som har blitt vant til både gudsbespottelser og latterliggjøring av religionen sin, kan og skal forvente at for eksempel muslimer skal være like tykkhudede når det
140 er deres religion som rammes. Eller kan vi løsrive oss fra historiske erfaringer? Mange av oss har denne vinteren erklært oss villige til å kjempe for retten til å trykke karikaturtegninger av profeten Muhammed, selv om mange muslimer føler seg krenket av slike tegninger. Vil vi også sloss for retten til å fremføre jødevitser på de samme avissidene?

Et annet spørsmål er om vi skal tåle det samme av alle? Hva vi kan tillate oss avhenger også av hvilken rolle vi har. Da Shabana Rehman for 11 år siden la armene rundt Mullah Krekar og løftet ham foran et stort publikum, opplevde

150 Krekar det som en dyp krenkelse. Det var kulturelt betinget, men Rehman opptrådte som komiker, og slapp unna med det både rettslig og i den norske opinionen. Vi kan bare prøve å forestille oss hva som hadde skjedd dersom biskop Solveig Fiske eller politidirektør Odd Reidar Humlegård skulle komme til å vifte rundt seg med mullahen på et debattpodium eller Tøyen torg.

155

De sosiale normene som regulerer grensene for ytringer krever en del av oss. Det er lett å bomme, fordi balansegangen kan være vanskelig. Det er viktig at noen utfordrer grensene, men for dem som gjør det er det viktig at de både forstår sin egen rolle og har reflektert over hensikten med de grenseoverskridende

160 ytringene de kommer med.

Et eksempel jeg kan tenke meg å trekke frem på en dag som denne, er norsk presses selvjustis. Frykt for reaksjoner av den ene eller den andre arten kan ikke få presse oss ut i overdreven selvsensur. Men en viss selvjustis er av det gode.

165

Ingen norsk redaktør ville havne i fengsel for å avsløre utroskap i regjeringen, pinlige sykdommer i kongehuset, rusmisbruk på kjendisfester, selvmord i offentlige personers nære familie eller dikte opp de mest fantasifulle eventyr om landets prinser og prinsesser. Men de lar det likevel være, selv om det ville ført til

170 store økonomiske gevinster å slå seg helt løs.

Hvorfor det? Jo fordi de ville få reaksjoner fra kolleger, fra publikum og dermed fra kundene. De ville miste troverdighet og de ville tape sin anseelse.

Jeg mener dette er blant eksemplene på den sunne sosiale kontrollfunksjonen, der den enkeltes ansvar for egne ytringer fører til at grensene for akseptable

175 ytringer reguleres av anstendighet og folkeskikk, ikke av legale innskrenkninger.

Krenkende og ytterliggående ytringer må tillates, men vi skal reagere på dem når de bare forekommer for krenkelsens eller sensasjonens skyld. Ytringer i aktverdig

180 hensikt kan gå vidt. Og av og til skal de det.

I et samfunnsperspektiv er det fullstendig avgjørende at vi har et godt klima for dialog, men også at ytringsfriheten får fylle sin funksjon som sikkerhetsventil.

185 Bare når ytringsfriheten tillater frustrasjoner, misnøye og friksjoner i samfunnet
å komme til overflaten unngår vi at slike følelser finner andre og mer dramatiske
veier.

190 Misforståelser, vrangforestillinger og ekstreme oppfatninger gjør seg best ute i
det åpne. Der kan de korrigeres, og der kan de kanskje avvæpnes. Før eller side
finner de veien ut av de lukkede rom, men hvis de tar veien gjennom de mørke
smug og bakgater kan de rekke å bli ganske brutale før de når resten av oss.

Kjære alle sammen,

195 Det er snart på tide å takke for oppmerksomheten. Jeg er klar over at jeg nok har
reist flere spørsmål enn jeg har besvart.

200 Jeg ser frem til å høre hva dere andre tenker om disse tingene. Og håper at vi
fortsatt er venner.

Kilde

www.stortinget.no

205 **Emner**

Innledning, Pressefrihet, Ytringsfrihet

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/ytringsfrihet-og-pressefrihet>

210

215

220